

15.4.2004

249/4/03

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Mikko Eteläpää

ALAIKÄISEN KIINNIOTTAMINEN JA "SUMPPUUN" SULKEMINEN

1 KANTELU

A arvostelee 17.1.2003 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamassaan kantelukirjoituksessa Porin kihlakunnan poliisilaitoksen menettelyä alaikäisen poikansa näpistysrikoksen selvittelyä koskevassa asiassa.

Erityisesti kantelija arvostelee sitä, että poliisi on ottanut kiinni ja laittanut alaikäiset 8-, 12- ja 15-vuotiaat lapset putkaan ilmoittamatta asiasta ensin huoltajille tai sosiaaliviranomaiselle. Lisäksi kantelussa arvostellaan poliisin käyttäytymistä.

- - -

3 RATKAISU

3.1 Tapahtumat

Kolmen alaikäisen pojan (8-, 12- ja 15-vuotiaat) epäiltiin syyllistyneen näpistykseen 8.11.2002 Porin City-Market myymälässä. Paikalle meni poliisipartio B ja C. Tapahtumapaikalla selvisi, että pojat olivat keränneet makeisia pussiin ja punninneet ne, mutta olivat punnituksen jälkeen lisänneet pussiin makeisia. Pojat olivat yrittäneet maksaa punnitut karamellit, mutta myymälän kassa oli kuitenkin huomannut pussissa olevan myös punnitsemattomia makeisia. Tässä vaiheessa pojat jättivät pussin kassalle ja lähtivät karkuun.

Myymälän vartijat ottivat pojat kiinni ja luovuttivat heidät poliiseille. Poliisipartio B ja C toivat pojat Porin poliisilaitokselle selvittämään tapahtunutta.

Poliisilaitoksella B ja C laittoivat pojat kiinniotettujen tiloihin asian selvittämisen ajaksi. Pojista 8- ja 12- vuotiaiden lasten vanhemmat hakivat lapsensa poliisilaitokselta ja 15-vuotias poistui itse poliisilaitoksen tiloista.

Vanhimmalle pojalle annettiin rangaistusvaatimusilmoitus näpistyksestä. Kihlakunnansyyttäjä jätti rangaistusvaatimuksen kuitenkin myöhemmin vahvistamatta, koska katsoi teon johtuvan pikemminkin 15-vuotiaan

ymmärtämättömyydestä kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

Näpistys tapahtui noin kello 19.20. Pojat laitettiin kiinniotettujen tilaan odottamaan vanhempiensa saapumista paikalle. Kantelijan mukaan hänelle ilmoitettiin asiasta kello 20.15 ja pyydettiin hakemaan poika kotiin.

3.2

Oikeusohjeet

YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59-60/1991) 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuimen, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Sopimuksen 37 artiklan b-kohdan mukaan lapsen pidättämisessä, muussa vapaudenriistossa ja vangitsemisessä tulee noudattaa lakia ja näihin toimiin on turvaututtava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona.

Perustuslain 7 §:ssä on turvattu jokaisen oikeus vapauteen, jota ei saa keneltäkään riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Tapahtuma-aikaan voimassa olleen rikoslain 3 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan teko, joka muuten on rangaistava jääköön rankaisematta, jos sen tekee viittätoista vuotta nuorempi lapsi. Vuoden 2004 alussa voimaan tulleessa rikoslain uudistuksessa samansisältöinen säännös on rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentissa.

Pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n mukaan – sellaisena kuin se oli voimassa tapahtuma-aikaan – jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksentehtäjän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, lievä vahingonteko tai lievä petos. Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava. Kiinniotettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle. Oikeuskirjallisuudessa alle 15-vuotiaan kiinniottamisesta on todettu seuraavaa: *"Esitutkintalainsäädännön valmisteluasiakirjoista (HE 14/1985 s. 34 ETL 33 §:n erityisperustelut) sekä EPA 14 §:stä (677/1990) ilmenee, että alle 15-vuotiasta voidaan kuulustella rikollisesta teosta epäiltynä. Näin ollen on katsottava mahdolliseksi alle 15-vuotiaan kiinniottaminen samoin kuin nouto esitutkintaan."* (Helminen-Lehtola-Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2002, s. 515).

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:n mukaan, kun viittätoista vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, lasta voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko viisitoista vuotta täyttäneet olleet osallisena rikoksessa, tai teolla menetetyt omaisuudet saamiseksi takaisin taikka jos tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä tai jos sosiaalilautakunta sitä

pyytää. Tutkinnasta on soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasiassa on säädetty.

Esitutkintalain 19 §:n tapahtuma-aikaan voimassa olleen sanamuodon mukaan rikospaikalta tai sen välittömästä läheisyydestä tavatun on poliisimiehen kehotuksesta jäätävä tälle paikalle tai saavuttava välittömästi asianomaiselle poliisilaitokselle, jos häntä on asian selvittämiseksi tarpeen heti kuulla. Jos kehotuksen saanut ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyy sitä noudattamasta tai tämä on hänen käyttäytymisensä perusteella todennäköistä, poliisimies voi estää häntä poistumasta paikalta tai ottaa hänet kiinni ja viedä kuultavaksi.

Esitutkintalain 21 §:n 1 momentin mukaan ketään ei saa pitää esitutkinnassa kauempaa kuin on välttämätöntä.

Esitutkintalain 21 §:n 2 momentissa säädetään siitä, kuinka pitkään rikoksesta epäilty sekä muussa asemassa olevat ovat velvollisia olemaan läsnä esitutkinnassa.

Pakkokeinolain 6 luvun 1 §:n mukaan sellaista rikoksesta epäiltyä, joka on esitutkintalain 21 §:n 2 momentin nojalla velvollinen olemaan läsnä esitutkinnassa ja jota ei ole pidätetty tai vangittu, saadaan esitutkinnassa pitää lukitussa tilassa, jos se on välttämätöntä hänen poistumisensa estämiseksi. Häntä ei saa kuitenkaan sijoittaa pidätettyjen säilytyshuoneeseen, ellei pidättämiseen ole 1 luvun 3 §:n mukaan edellytyksiä.

Poliisilain 10 §:n mukaan poliisimiehellä on yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän nimestä, henkilötunnuksesta tai sen puuttuessa syntymäajasta ja kansalaisuudesta sekä paikasta, josta hän on tavoitettavissa. Poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni henkilö, joka kieltäytyy antamasta 1 momentissa tarkoitettuja tietoja tai antaa siinä tarkoitetuista seikoista todennäköisesti virheellisen tiedon. Kiinni otettu on päästettävä vapaaksi heti, kun tarvittavat tiedot on saatu, kuitenkin viimeistään 24 tunnin kuluttua kiinniottamisesta.

Edellä selostettuja esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain vapaudenriiston oikeuttavia säännöksiä rajoittavat lakiin kirjatut vähimmän haitan- ja suhteellisuusperiaatteet:

Vähimmän haitan-periaate käy ilmi esitutkintalain 8 §:stä. Sen mukaan esitutkinnassa ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä esitutkinnan tarkoituksen saavuttamiseksi. Vastaava säännös on myös poliisilain 2 §:n 2 momentissa. Sen mukaan poliisin toimenpiteet on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi.

Suhteellisuusperiaatetta ilmentää pakkokeinolain 7 luvun 1 a §. Sen mukaisesti pakkokeinolaissa tarkoitettuja pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tarkeys sekä rikoksesta epäillylle

tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Poliisilain 2 §:n 2 momentissa suhteellisuusperiaate käy ilmi siitä, että toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 10 §:ssä lapsiksi määritellään alle 18-vuotias henkilö.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:ssä säädetään, että lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheudu tarpeettomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettavaksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapsen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Lastensuojelulain 15 §:n 2 momentin mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentin mukaan virkamiehen on käyttäydyttävä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla.

Poliisiasetuksen 13 §:n 2 momentin mukaan poliisimiehen on virassa ja yksityiselämässään käyttäydyttävä siten, ettei poliisin arvo siitä kärsi.

3.3

Oikeudellinen arviointi

Selityksessään B ja C kertovat, etteivät he saaneet paikan päällä selvitettyä poikien syntymäaikoja, koska pojat eivät niitä muistaneet tai eivät niitä halunneet antaa poliisille. Sen vuoksi pojat kuljetettiin poliisiautolla poliisiasemalle, jonne oli tapahtumapaikalta matkaa noin kilometri.

Selityksen mukaan pojat olivat rauhattomia ja käyttäytyivät asiattomasti eikä tilanne huomautuksesta huolimatta rauhoittunut. Poliisipäällikölle antamassaan selvityksessä B ja C ovat kuvailleet tilannetta seuraavasti: "asioiden selvittelyn aikana pojat naureskelivat asiaa keskenään ja käyttäytyivät kuin asialla ei olisi mitään merkitystä...partio päätti tässä vaiheessa, että on paras erottaa pojat toisistaan ja laittaa heidät sumpuihin, jotta tilanne rauhoittuisi".

"Sumpulla" tarkoitetaan pakkokeinolain 6 luvun 1 §:ssä mainittua lukittua tilaa, jota voidaan näköhavainnoin tarkkailla tai joka on muuten sellainen, että siitä poistuminen estyy, mutta henkilö voi kaikissa tilanteissa heti saada yhteyden häntä valvovaan virkamieheen. (Helminen – Lehtola – Virolainen; Esitutkinta ja pakkokeinot, 2002: s. 269). Toinen syy poikien lukittuun tilaan laittamiseen oli se, että B jäi yksin putkan käytävälle tekemään asiasta rikosilmoitusta, kun C lähti

selvittämään poikien vanhempien puhelinnumeroita ja soittamaan poikien vanhemmille.

Sosiaalityöntekijää ei saatu kiinni, mutta hänelle jätettiin asiaan liittyvät paperit. Tapahtunutta kiinniottoa ei erikseen kirjattu, koska tarkoitus oli laittaa lapset vain "sumppuun" odottamaan vanhempien saapumista paikalle. Vanhemmat saapuivat paikalle noin puolessa tunnissa.

B:n ja C:n mukaan kiinniotto olisi kestänyt kokonaisuudessaan 30–35 minuuttia, josta "sumpussa" 10–15 minuuttia.

Mielestäni asiassa on arvioitava erikseen toisaalta poikien kiinniottamista ja kuljettamista poliisiasemalle ja toisaalta poikien sijoittamista "sumppuun".

3.3.1

Kiinniottaminen ja kuljettaminen poliisiasemalle

B:llä ja C:llä on poliisilain 10 §:n nojalla ollut oikeus selvittää lasten henkilöllisyys ja esitutkintalain 19 §:n nojalla lapsia on voitu (ja on ollut asianmukaistakin) myös kuulla teon johdosta.

Selityksen perusteella pojat eivät ole joko muistaneet tai halunneet kertoa syntymäaikojaan ja puhelinnumeroitaan. Poliisilain 10 §:n 2 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni henkilö, joka kieltäytyy antamasta mm. nimeään tai henkilötunnustaan. Kun tilanne B:n ja C:n selityksen mukaan on ollut se, että syntymäajoissa (ja siten myös henkilötunnuksissa) on ollut epäselvyyttä, on heillä asiaa poliisilain 10 §:n näkökulmasta ajatellen käsitykseni mukaan ollut oikeus ottaa pojat kiinni. Selityksen mukaan asian selvittäminen poliisiautossa olisi ollut lähes mahdotonta mm. siksi, ettei autossa ole tietokonetta. Näin ollen henkilötietojen selvittäminen luotettavasti on käynyt parhaiten poliisiasemalla, joten kiinni oton jälkeen tapahtunut poliisiasemalle kuljettaminen poliisilain 10 §:n näkökulmasta on ollut perusteltua.

Kaikessa poliisilakiin perustuvassa toiminnassa on kuitenkin otettava huomioon myös poliisilain 2 §:n 2 momentissa säädetty suhteellisuusperiaate.

Toimenpiteen oikeellisuutta suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta arvioitaessa on mielestäni otettava huomioon erityisesti edellä selostetussa lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksen 3 artiklassa mainittu lapsen edun ensisijainen huomioon ottaminen. Arvioinnissa on myös otettava huomioon, että selvittämisen kohteena on ollut rikosoikeudellisesti lieväksi arvioitava näpistysrikos, josta rikoslain 28 luvun 3 §:n mukaan saattaa seurata vain sakkorangaistus. Saadun selvityksen perusteella herää kysymys, onko lasten kuljettamiseen poliisiasemalle ollut tilanne kokonaisuutena arvioiden riittävä tarve ja onko toimenpide ollut perusteltu suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.

Kiinniottokynnys ei poliisilain 10 §:n tilanteissa sinänsä ole korkea ja poliisilla on tietty harkintavalta kiinnioton perusteita arvioidessaan. Jälkikäteen voi olla

vaikea yksityiskohtaisesti selvittääkään kaikkia kiinniottopäätökseen johtaneita seikkoja. On myös otettava huomioon, että poliisi joutuu usein tekemään ratkaisuna nopeassa käytännön tilanteessa, jossa ei ole mahdollisuutta eri seikkojen tarkkaan punnintaan.

Pidän mahdollisena, että jos poikien henkilöllisyyttä ja muita tietoja ei olisi saatu välittömästi tapahtuman jälkeen varmuudella selvitettyksi, asian selvittely myöhemmin olisi voinut olla huomattavasti vaikeampaa tai mahdotonta.

Tilanne on ollut varsin tulkinnanvarainen ja ongelmallinenkin esimerkiksi sen suhteen, onko kolmesta liikkuneiden poikien erottaminen toisistaan ollut mahdollista esimerkiksi siten, että rikosoikeudellisesti vastuunalainen 15-vuotias olisi kuljetettu poliisiasemalle ja 8- ja 12-vuotiaat olisi jätetty kahdestaan. Ylipäätään sen määrittäminen, mikä olisi lapsen etu yksittäisissä virkatoimissa, on varsin tulkinnanvaraista. Ainakin joissain tapauksissa lienee lapsen edun mukaista, että tämän kaltaista asiaa ei selvitetä paikalla, jossa on paljon sivusta katsojia vaan asian selvittely tehdään paikassa, jossa sivulliset eivät ole näkemässä. Merkitystä on mielestäni annettava myös sille, miten toimenpiteen kohteena oleva lapsi kokee tilanteen; suhtautuuko hän poliisimiehiin pelokkaasti ja aiheuttaako poliisiautoon sulkeminen hätääntyneisyyttä vai onko suhtautuminen luottavaista. Saatu selvitys viittaa siihen, että pojissa ei ollut ilmennyt ainakaan ulospäin havaittavaa pelkoilaa.

Saadun selvityksen perusteella ei ole mahdollista täysin selvittää niitä olosuhteita, joissa on päädytty poikien kuljettamiseen poliisiasemalle. Edellä lausuttu huomioiden ja tilannetta kokonaisuutena arvioiden en saadun selvityksen perusteella ole todennut B:n ja C:n toiminnassa niiltä osin, kun pojat on kuljetettu poliisiautolla poliisiasemalle, lainvastaista menettelyä tai velvollisuuden laiminlyöntiä. Pidän sinänsä erityisesti 8-vuotiaan kuljettamista poliisiasemalle suhteellisuusperiaatteen kannalta ajatellen ongelmallisena, mutta se ei tapahtumakokonaisuus huomioon ottaen anna aiheutta toimenpiteisiini.

3.3.2

Poikien sijoittaminen "sumppuun"

Sen jälkeen, kun pojat oli kuljetettu poliisiasemalle, heidät oli sijoitettu lukittuun tilaan. Poliisimiesten antamasta selvityksestä ilmenee, että pääasiallinen peruste siihen, miksi pojat suljettiin ns. "sumppuihin", oli tilanteen rauhoittaminen.

Poikien sulkemiseen "sumppuihin" ei ole ollut pakkokeinolain 6 luvun 1 §:n mukaisia edellytyksiä. Saaduissa selvityksissä mikään ei viittaa siihen, että pojat olisivat yrittäneet poistua paikalta. Pelkästään se, että pojat ovat lähteneet kaupassa karkuun vartijoilta, ei mielestäni osoita, että heillä olisi ollut tarkoitus poistua poliisiasemalta. Lainkohta edellyttää lukittuun tilaan sijoittamisen olevan välttämätöntä poistumisen estämiseksi. Laki ei mielestäni anna perusteita sijoittaa henkilöä "sumppuun" tilanteen rauhoittamiseksi. Poliisitoiminnassa noudatettavaan suhteellisuusperiaatteeseen ja lasten oikeuksia koskevan yleissopimuksen määräyksiin nähden pidän erityisen kyseenalaisena ylipäätään 8-vuotiaan lapsen säilyttämistä tällaisessa säilössä.

Pidän selvästi virheellisenä ja lainvastaisena sitä, että B ja C ovat sulkeneet lapset ns. "sumppuun". Menettelyn moitittavuutta korostaa se, että nuorimmat lapset olivat vain 8- ja 12-vuotiaita.

Toimenpidettä harkitessani olen ottanut huomioon, että "sumpussa" pitäminen on B:n ja C:n 5.11.2003 antaman selityksen mukaan kestänyt vain lyhyen ajan ja sen, että poikien poliisiasemalle kuljettaminen ei sinänsä ole ollut lainvastaista.

3.3.3

Poliisimiesten käytös

Kantelun mukaan poliisit ovat kuvailleet kantelijan poikaa tavalla, joka ei ole asianmukaisen käytöksen mukaista.

Selvityksessään B ja C kiistävät käyttäneensä kantelussa mainittuja sanoja.

Asiassa on siten ristiriitaista tietoa poliisimiesten käyttämistä sanoista. Tähän ristiriitaan ei käsitykseni mukaan ole saatavissa lisäselvitystä. Asia ei tältä osin anna aihetta toimenpiteisiini.